

Қазақстан аймақтарының даму стратегиясын қалыптастыру: жоспарлау және талдау

М.К. Мурзалин¹

Алынды: Маусым 01, 2020 Жаңартылды: Маусым 15, 2020 Қабылданды: Шілде 01, 2020

Түйін

Бұл мақалада автор белгілі бір уақыт кезеңіндегі мемлекеттің аймақтық даму стратегиясы дамуының негізгі мақсаттары мен міндеттерін қарастырады. Әр аймақтық стратегия өңірлердің экономикалық дамуы үшін теңгерімді және түрлі жоспар жасау үшін негіз болып табылады. Осы жағдайда аймақтың даму ерекшеліктерін, оған сыртқы ортаның әсерін, аймақаралық процестерді, мемлекеттік саясат пен сыртқы экономикалық жағдайды, жаһандық макроэкономикалық факторды және т.б. ескеретін аймақтық стратегияны қалыптастыруна бағытталған мәселелер тетігі өзекті болып отыр.

Түйін сөздер: стратегия, жоспарлау, аймақтық даму, экономика, әлеует, инфрақұрылым, әлеуметтік-экономикалық жағдай, бәсекелестік, басқару, талдау

Аннотация

В данной статье рассмотрена стратегия регионального развития государства, которая формирует основные цели и задачи такого развития на конкретный временной период. Так как каждая стратегия является основой для разработки сбалансированных между собой различных стратегий экономического развития регионов, в этих условиях все более актуальным становится вопрос совершенствование механизма формирования региональной стратегии, учитывающего особенности развития региона, влияние на него внешнего окружения, межрегиональных процессов, государственной политики и внешнеэкономической ситуации, мирового макроэкономического фактора и т.д.

Ключевые слова: стратегия, планирование, региональное развитие, экономика, потенциал, инфраструктура, социально-экономическая ситуация, конкуренция, управление, анализ.

Abstract

In this article, the author examines the strategy of regional development of the state, which forms the main goals and objectives of such development for a specific time period. On the other hand, each strategy is the basis for the development of balanced among themselves various strategies for the economic development of regions. Under these conditions, the issue of improving the mechanism for forming a regional strategy that takes into accounts the specifics of the region's development, the influence of the external environment, interregional processes, government policy and the external economic situation, the global macroeconomic factor, etc., becomes increasingly topical.

Keywords: strategy, planning, regional development, economy, potential, infrastructure, socio-economic situation, competition, management, analysis.

Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясы ұзақ мерзімді аймақтық мақсаттарды іске асыруға бағытталған жоспарланған іс-шаралар жүйесі ретінде қарастырылады, олардың мемлекет дамуының міндеттерімен тығыз байланысын және аймақтардың осы міндеттерді шешуге ұтымды үлесін ескере отырып, олардың дамуының нақты алғышарттары мен шектеулерімен анықталады. Қазақстан Республикасы аймақтарының даму стратегияларын қарау кезінде мұндай тәсілдер дамудың нақты кезеңіндегі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және саяси бағдарлануына, республикалық орталықтың

облыстық құрылымдармен қалыптасқан өзара қарым-қатынасына, сыртқы экономикалық жағдайға, сондай-ақ бірыңғай мемлекет шеңберінде қоғам дамуының нысаналы мақсаттарына әсер ететін жағдайлар мен факторлар жүйесіне байланысты өзгереді. Бұдан басқа, әлемдік экономикалық кеңістіктің бір бөлігі ретінде Қазақстан аймақтарының даму стратегиясына жаһандану процестері, өндіріс нәтижелеріндегі зияткерлік құрамдас бөліктердің ұлғаюы, қызмет көрсету саласының озық дамуы, қазіргі қоғамды ақпараттандыру, ұйымның желілік нысандарының дамуы, әлеуметтік-экономикалық өсудің дәстүрлі көздерінің сарқылуы әсер етеді.

¹ ДВА бағдарламасының докторанты РФ Президентінің жанындағы РХШЖМҚА КБЖМ

Шын мәнінде, орталық орган ретінде мемлекеттің аймақтық дамуының кез-келген стратегиясы оны қалыптастыратын аймақтарға қатысты біркелкі емес. Бұл аймақтардың ресурстармен қамтамасыз етілуі, шаруашылық құрылымы, экономиканың әртүрлі салаларының даму деңгейі, нарықтық экономикаға кіру шарттары, меншік нысандарының өзгеру қарқыны және т. б. салалардағы айтарлықтай айырмашылықтарға байланысты. Сондықтан, мемлекеттің аймақтық даму стратегиясы, бір жағынан, белгілі бір уақыт кезеңіне арналған дамудың негізгі мақсаттары мен міндеттерін қалыптастырады, екінші жағынан, аймақтардың экономикалық дамуының теңгерімді стратегияларын әзірлеу үшін негіз болып табылады. Бұл жағдайда аймақтың даму ерекшеліктерін де, сыртқы ортаның әсерін де: аймақаралық процестер мен байланыстарды, мемлекеттік саясатты және сыртқы экономикалық жағдайды ескере отырып, аймақтық стратегияны қалыптастыру тетігін жетілдіру өзекті бола түсуде.

Қазіргі жағдайда аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясы:

- аймақ дамуының технологиялық, экономикалық, басқарушылық, экологиялық және басқа аспектілерін синтездеу;
- басқарылатын объектінің әртүрлі жақтары мен ерекшеліктерін біріктіру;
- негізделген стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге бағдарлану;
- озық ғылыми жетістіктерді іске асыру;
- икемді болу, стратегиялық жағдайлардың көп нұсқалылығын ескеру;
- аймақтың стратегиялық және тактикалық бәсекелестік артықшылықтарын шоғырландыру;
- орташа қауіпті, бірақ аймақтың стратегиялық артықшылықтарын төмендетпеуіне міндетті.

Аймақтарды стратегиялық дамыту жоспарларының жүйесіне орындау мерзімдеріне қарай мыналар кіреді:

- аймақтың даму басымдықтары мен перспективаларын айқындайтын әлеуметтік-экономикалық дамудың 20-25 жылға арналған ұзақ мерзімді бағдарламасы;
- стратегия шеңберінде көзделген мақсаттарды іске асыруға мүмкіндік беретін іс-шаралар мен жобалардың келісілген тізбесін қамтитын 3-6 жылға арналған әлеуметтік-экономикалық дамудың орта мерзімді бағдарламасы;

- аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламасын орындау үшін шешілуі қажет бірінші кезектегі міндеттерді сипаттайтын билік органдарының бір жылға арналған қысқа мерзімді жоспарлары [1].

Бүгінгі таңда Қазақстанның барлық аймақтарында әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі стратегиялары мен кешенді бағдарламалары әзірленді. Құжаттарды әзірлеу мен нысандардағы шамалы айырмашылықтар әзірленетін стратегиялардың мерзімдерінде, жоспарлар мен бағдарламалардың өздерін қалыптастыру мен құрылымында болады.

Стратегия мен ұзақ мерзімді бағдарламаларды қалыптастыру негізінде аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын басқару аймақтың билік органдарының орталық функциясы болып табылады, ол барған сайын өзекті болып келеді. Сыртқы орта факторларының күрделілігін, өзгергіштігін және турбуленттілігін ескере отырып, стратегиялық даму жоспарларын құру құрылымдық өзгерістерді бағалауға, дағдарыс көріністері жағдайында мүмкін болатын шығындарды азайтуға, әлеуметтік-экономикалық даму процестеріне белсенді әсер етуге, қолда бар әлеуметті, табыстың негізгі факторларын жүйелі түрде пайдалануға және жаңа артықшылықтар жасауға мүмкіндік береді. Өкінішке орай, аймақтық басқару органдары жедел басқару процесіне көбірек көңіл аударады, ал стратегияны кезең-кезеңімен іске асыру, қойылған мақсаттардың орындалуын бақылау және оларды түзету екінші жоспарға ауысады. Бұл мәселе стратегиялық пирамида, стратегияны қалыптастыру процесі және оның кезеңдерінің өзара байланысы туралы нақты түсініктің болмауына байланысты.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қалыптастыру стратегиялық аймақтық басқарудың маңызды элементі болып табылады. Аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қалыптастыру және іске асыру процесі кеңейтілген кезеңдерді қамтиды: әзірлеу, қабылдау және іске асыру.

Стратегияны әзірлеу кезеңіне мыналар кіреді:

- стратегияның мақсаттары мен міндеттерін анықтау;
- аймақтың стратегиялық жағдайын талдау және бағалау: аймақтың сыртқы ортасын, күшті, әлсіз жақтарын және бәсекеге қабілеттілігін талдау;
- дамудың балама нұсқаларын талдау және бағалау;

- аймақ дамуының жалпы тұжырымдамасын анықтайтын оңтайлы нұсқаны таңдау.

Стратегияны қабылдау кезеңіне мыналар кіреді:

- аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қабылдау;

- стратегияны іске асыру туралы кері байланысты қамтамасыз ету: іске асыру туралы кезеңдік есептер, стратегияның негізгі параметрлеріне қол жеткізуді бағалау;

- тиімділік пен нәтижелілікті талдау, оларға қол жеткізудің мақсаттары мен әдістерін түзету.

Белгіленген кезеңдерден аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қалыптастыру аясында бізді стратегияны әзірлеу және қабылдау кезеңдері қызықтырады. Келесі кезеңдердің мәндерін төмендетпестен, стратегияны қалыптастырудың бірінші кезеңінің маңыздылығы мен басымдылығын атап өткен жөн. Стратегиялық дамудың мақсаттары аймақтағы өмір сүру ортасы сапасының қажетті деңгейін сипаттайды, экономикалық дамудың сандық және сапалық бағдарларын қалыптастырады. Мақсаттар сандық және сапалық мәліметтерге негізделген, жеткілікті икемді және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты өзгеруі керек. Аймақтың даму стратегиясының жалпы мақсаттары неғұрлым нақты болып өзгереді, олар егжей-тегжейлі сандық нұсқаулар мен тиісті өлшемдерді береді, олардың көмегімен аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын бақылауға болады.

Аймақтың стратегиялық жағдайын талдау мен бағалаудың келесі кезеңі сыртқы орта факторларын, аймақтың күшті және әлсіз жақтарын талдауға негізделген. Аймақтың сыртқы ортасын талдау кезінде аймақты дамытудың қолайлы және қолайсыз факторлары (географиялық, экологиялық, демографиялық, ресурстық, тарихи және т.б.) бағаланады, сыртқы әлеуметтік - экономикалық мүмкіндіктер мен қауіптерге жүйелі талдау жүргізіледі. Экономикалық, әлеуметтік және институционалдық сыртқы ортаны талдау көмегімен аймақты дамыту үшін тартуға болатын сыртқы ресурстар (қаржылық, адами, табиғи, институционалдық), сыртқы ортаның негізгі әлеуметтік-экономикалық параметрлері (ішкі аймақтық өнімнің серпіні, инвестициялық климат, түрлі тәуекелдер, инфляция және басқалар) нақтыланады және бағаланады.

Аймақтың күшті және әлсіз жақтарын талдау кезінде аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының алдыңғы стратегиялары мен бағдарламаларын жүзеге асыру нәтижелері бағаланады, жетістіктер мен сәтсіздіктердің себептері анықталады, аймақтың ішкі артықшылықтары мен әлсіз жақтарына талдау жасалады, аймақтың адами, табиғи және экономикалық ресурстары туралы объективті мәліметтер талданады. Стратегиялық жоспарлау шеңберінде өңірдің қолда бар артықшылықтарын пайдалану көзделеді. Осы аймақты басқалардан ерекшелетін бәсекеге қабілеттілік факторлары, сондай-ақ экономикалық дамуды басқару процесінде қалыптасатын мүмкін болатын жаңа бәсекелестік позициялар анықталды. Жаңа жергілікті артықшылықтарды жасауға басты назар аударылады: нарықтық инфрақұрылым мен коммуникация желілерін дамыту; қауіпсіздік; бизнесті қолдайтын институттар мен жоғары білікті кадрлардың болуы; инвестициялар үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Балама нұсқаларды талдау және бағалау кезеңінде сыртқы ортаның даму болжамдары мен тенденцияларын, негізгі жүйе құраушы факторларды, аймақтық шектеулер мен ерекшеліктерді ескере отырып, мүмкін болатын сценарийлер, модельдер, аймақтың даму нұсқалары жасалады. Аймақтың дамуының жалпы тұжырымдамасын анықтайтын ең жақсы нұсқаны таңдау кезеңі критерийлерді әзірлеумен байланысты. Оңтайлы, негізделген критерийлер жүйесі негізінде аймақ дамуының тұжырымдамалық моделін анықтайтын оңтайлы нұсқаны таңдау мақсатында стратегияның балама нұсқаларын салыстыру процесі жүруі керек [2].

Стратегиялық пирамиданы қалыптастыруда аймақтарды дамыту стратегиялары үлкен маңызға ие. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 1 ақпандағы № 922 жарлығымен бекітілген, оны әзірлеу кезінде ұлттық экономиканың әлемдік немесе аймақтық дағдарыстардың теріс салдарларына тұрақтылығын арттыруға бағытталған шараларды жүзеге асыруға баса назар аударылды².

2 Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары. Кіру режим: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30559730

Өз кезегінде, «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаты – Қазақстанның ұзақ мерзімді экономикалық өсуін қамтамасыз ету үшін хаб қағидатында тиімді инфрақұрылым құру негізінде елдің макроаймақтарын ықпалдастыру жолымен бірыңғай экономикалық нарық қалыптастыру, сондай-ақ сыртқы нарықтардағы конъюнктураның нашарлауы жағдайында экономиканың жекелеген секторларын қолдау жөніндегі дағдарысқа қарсы шараларды іске асыру. Бұл бағдарламалық құжатта пайдалы қазбалардың жаңа кен орындарын әзірлеу, темір жолдар мен жаңа қайта өңдеу кәсіпорындарын салу, мұнай, газ, түсті және қара металдарды қайта өңдеу бойынша жаңа өндірістік қуаттарды құру бөлігінде макроаймақтарды стратегиялық кешенді дамытудың негізгі бағыттары айқындалған. Осылайша, стратегиялық пирамиданың құрамында мемлекеттік стратегияны, макроаймақтардың стратегиясын және пирамида-аймақтардың стратегиясын бөліп көрсетуге болады³.

Стратегияны қабылдау кезеңіне мыналар кіреді:

- аймақты дамытудың жалпы тұжырымдамасы бойынша қоғамдық тыңдаулар;

- тыңдаулардың нәтижелерін ескере отырып, стратегияны жүзеге асыру жоспарына дейін тұжырымдаманы пысықтау;

- аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қабылдау.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясының тұжырымдамасы қалыптастырылғаннан кейін стратегиялық мақсаттар, факторлар, басқару әдістері және даму тетігі туралы жалпы қорытынды тұжырымдаманы оны кеңінен талқылау, толықтыру және түзету негізінде түпкілікті нұсқаға дейін пысықтау рәсімін қамтамасыз ету қажет. Кейбір аймақтарда осы мақсатта қоғамдық тыңдаулар өткізіледі, олар стратегияны талқылауға және қалыптастыруға қатысуға ниет білдірушілерге, ал билік органдарына тұжырымдаманы жетілдіру және стратегияның түпкілікті нұсқасын әзірлеу мақсатында кері байланысты көруге және бағалауға мүмкіндік береді.

Тыңдаулардың нәтижелерін ескере отырып, стратегияны жүзеге асыру жоспарына дейін тұжырымдаманы пысықтау кезеңі мыналарды қамтиды:

- нақты іс-қимылдарды, міндеттерді және оларды шешу мерзімдерін, күтілетін нәтижелерді есептеуді, қаржыландыру мөлшері мен көздерін, жоспарлар мен бағдарламаларды іске асырудың ықтимал салдарларын нақтылау;

- тиімді іске асырудың негізгі элементі ретінде бақылау мен кері байланыстың қолданыстағы тетігін әзірлеу;

- орындаушыларды және жауапты тұлғаларды анықтау және стратегияның соңғы нұсқасына дейін тұжырымдаманы нақтылауға және толықтыруға байланысты басқа да іс-әрекеттер.

Тыңдаулардың нәтижелерін ескере отырып, стратегияны жүзеге асыру жоспарына дейін тұжырымдаманы пысықтау кезеңі мыналарды қамтиды: стратегияның соңғы нұсқасына дейін тұжырымдаманы нақтылауға және толық-тыруға байланысты басқа да іс-әрекеттердің орындаушыларын және жауапты тұлғаларын анықтау.

Пысықтау кезеңінде әзірлеушілердің ойластырылмаған іс-әрекеттерінен немесе қателіктерінен экономиканы қорғаудың жоғары деңгейіне қол жеткізу үшін стратегияның негізгі параметрлеріне тәуелсіз бағалау жүргізу қажет. Сонымен қатар, бұл алдыңғы стратегиялардың сандық деректерін ауыстырумен, көшіру немесе қайталау, сондай-ақ стратегияда негізсіз, жоғары немесе төмен көрсеткіштерді пайдалану мүмкіндігін болдырмайды. Стратегияны қалыптастыру сатысындағы қорытынды кезең аймақтың үкіметінде (атқарушы органында) аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын қабылдау және бекіту болып табылады.

Аймақтың стратегиясын қалыптастырудың негізгі кезеңдерін сақтау сыртқы ортаның күрделілігі мен белгісіздігі жағдайында оны іске асырудың қауіптері мен тәуекелдерін азайтуға мүмкіндік береді. Бұл стратегияны қалыптастырудың тұрақты, тиімді механизмі, оны іске асырудың кейінгі кезеңдерін анықтайды. Стратегиялық жоспарлау процесі кезеңдерінің сапасы, уақтылығы, ырғағы кейінгі процестердің сапасын қамтамасыз етеді.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық жай-күйі объективті (макроэкономикалық жағдайлар, аймақтың қоғамдық еңбек бөлінісіндегі жағдайы, салалық құрылымы, географиялық жағдайы, табиғи ресурстары) факторлармен, сондай-ақ субъективті фак-

3 «Нұрлы жол» инфрақұрылымды дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Кіру режимі: <https://kfm.gov.kz/ru/activity/strategy-and-program/state-program-on-infrastructure-development-nurly.html>

торлармен, бірінші кезекте-өңірлік басқару технологиясымен және әдістерімен, оның ішінде стратегияны әзірлеу мен қалыптастырудың тиімді тетігін қолданумен айқындалады. Соңғы жылдардағы тәжірибе көрсеткендей, стратегиялық жоспарлау мен басқарудың прогрессивті әдістерін қолданған аймақтар дағдарыс тенденцияларына аз сезімталдығын білдіреді. Дағдарыстан шығудың қиын жағдайларында болжаудың, әзірлеудің және қалыптастырудың заманауи әдістерін қолданған аймақтар салыстырмалы артықшылыққа ие болды және ие болады.

Салалардың республикалық деңгейде даму динамикасын зерттеу өңірлердің өндірістік және әлеуметтік салаларының даму көрсеткіштерін қалыптастыру үшін олардың маңыздылығын көрсетеді, өйткені стратегиялық перспективаға арналған жалпықазақстандық макроэкономикалық индикаторларға қол жеткізу елдің өңірлік әлеуметтік-экономикалық жүйелерінің жұмыс істеуі нәтижесінде қалыптасатын болады. Алайда, ресурстармен қамтамасыз етілу деңгейінің және оларды пайдалану дәрежесінің айырмашылығына байланысты жалпы қазақстандық экономикаға қандай да бір аймақтың үлесі өзінің сандық параметрлері мен сапалық сипаттамаларына ие болады.

Осылайша, облыстарды басқарудың қолданыстағы тәжірибесін зерттеу қазіргі Қазақстанның мемлекеттік аймақтық саясатының бірқатар кемшіліктерін көрсетті, олардың маңыздыларына мыналар жатады:

- елдің әлеуметтік-экономикалық дамуын жоспарлаудың бірыңғай ғылыми негізделген жүйесінің, сондай-ақ аймақтарды дамыту стратегиялары мен бағдарламаларын келісу мен үндестірудің нақты тетіктерінің болмауы;

- билікті орталықтандыру және елеулі қаржы ресурстарын шоғырландыру республикалық деңгейде шоғырланған, бұл аймақтық билік органдарын басқару тиімділігін арттыруға ынталандыруға мүмкіндік бермейді;

- әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін теңестіру саясаты елеулі нәтижелер бермейді және ел экономикасының құрылымы мен тиімділігіне айтарлықтай теріс әсер ететін аймақтардың біртектілігі сақталуда.

Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуын басқарудың тиімділігін арттырудың негізгі шарты макро, мезо және микро деңгейлерді қамтитын стратегиялық жоспарлау жүйесін қалыптастыру болып табылады. Сондықтан әлеуметтік-экономикалық дамуды стратегиялық бағдарламалық басқарудың кеңістіктік-салалық жүйесін құру қажет (сурет 1).

Сурет 1 - ҚР аймақтарының өңірлік әлеуметтік-экономикалық дамуын стратегиялық басқарудың кеңістіктік-салалық жүйесі

Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық дамуының кешенді стратегиясын енгізу үшін мемлекеттік өңірлік саясатты жетілдіру, мемлекеттік реттеуді күшейту, әлеуметтік-экономикалық процестерге ықпал етудің қазіргі заманғы тиімді нысандары мен әдістерін енгізу, сондай-ақ басқару жүйесін сапалы өзгерту қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Акаев А.А., Ануфриев И.Е., Кузнецов Д.И. О стратегии инновационно-модернизационного развития российской экономики // Моделирование и прогнозирование глобального, регионального и национального развития. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. - С. 178-209.
2. Мыслякова Ю.Г., Бронштейн С.Б. Особенности становления региональной социально ответственной институциональной политики // Экономика региона. - 2011. - № 1. - С. 130-136.
3. Юсупов К.Н., Токтамышева Ю.С., Янгиров А.В., Ахунув Р. Р. Стратегия экономического роста на основе динамики валового внутреннего продукта // Экономика региона. - 2019. - Т. 15, вып. 1. - С. 151-163 doi 10.17059/2019-1-12
4. Сильвестров С.Н., Бауэр В.П., Еремин В.В., Побываев С.А. Управление региональной экономикой в условиях разрывов рациональности // Экономика региона. - 2019. - Т. 15, вып. 2. - С. 324-336 doi 10.17059/2019-2-2
5. Федорова Е. А., Черникова Л. И., Мусиенко С.О. Оценка эффективности регионального управления // Экономика региона. - 2019. - Т. 15, вып. 2. - С. 350-362 doi 10.17059/2019-2-4.
6. Красавин Е.М., Красавина Р.А. Региональная экономика. - Новгород: НИУ - ВШЭ-НН, 2016. - 139 с.
7. Зюзин А. В., Долгопятова Т. Г., Демидова О. А. Локализация и диверсификация российской экономики: региональные и отраслевые особенности // Пространственная экономика. - 2020. - Т. 16. - № 2. - С. 39-69.
8. Устойчивое развитие городов / Под ред. К. В. Папенова, С. М. Никонорова, К. С. Ситкиной. - М.: Экономический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 2019. — 288 с.

References

1. Akaev A.A., Anufriev I.E., Kuznetsov D.I. (2011) On the strategy of innovation and modernization development of the Russian economy // Modeling and forecasting of global, regional and national development. - M.: Book House "LIBROKOM", 178-209. (in Russ.).
2. Myslyakova Yu.G. (2011) Features of the formation of a regional socially responsible institutional policy, Economy of the region, 1, 130-136. (in Russ.).
3. Yusupov K.N., Toktamysheva Yu. S., Yangirov A.V., Akhunov R.R. (2019) Strategy of economic growth based on the dynamics of gross domestic product // Economy of the region. - T. 15, no. 1. - S. 151-163 doi 10.17059 / 2019-1-12. (in Russ.).
4. Silvestrov S.N., Bauer V.P., Eremin V.V., Pobuyvaev S.A. (2019) Management of the regional economy in conditions of rationality gaps // Economy of the region. - 2019. - T. 15, no. 2. - S. 324-336 doi 10.17059 / 2019-2-2. (in Russ.).
5. Fedorova E.A., Chernikova L.I., Musienko S.O. (2019) Evaluation of the effectiveness of regional management // Economy of the region. - T. 15, no. 2. - S. 350-362 doi 10.17059 / 2019-2-4. (in Russ.).
6. Krasavin E.M., Krasavina R.A. (2016) Regional economy. N. Novgorod: National Research University - Higher School of Economics-NN, 139 p. (in Russ.).
7. Zyuzin A.V., Dolgopyatova T.G., Demidova O.A. (2020) Localization and diversification of the Russian economy: regional and sectorial features. Spatial economics, T. 16, 2, 39-69. (in Russ.).
8. Sustainable urban development. Collective monograph, ed. K.V. Papenova, S.M. Nikonorov, K.S. Sitkina. (2019) Moscow: Faculty of Economics, Lomonosov. Moscow State University, 288. (in Russ.).